

Četiri desetljeća „crvene niti” Franje Mraza

KAZIVANJA REVOLUCIONARA

Nadomak samog Orebića, tamo gdje cesta zavija prema mjestu u dolazu od Trpnja, kamena je kuća. Uvučena je mađu raslinje kojima obiluje Pelješac i među desetak borova od kojih su neki već na samom izdasa-ju. Tu je od posljednjih godina novi dom Franje Mraza — slikara i revolucionara, rođenog pred 69 godina u Hlebinama, naturaliziranog Beograđana bivališno opredjeljenog Orebićana, a po duši i emociji Podravca.

Obično se kaže da za revolucionare i umjetnike nema mirovine. A Franjo Mraz je jedno i drugo. Druguje s kistom od rane mladosti, a i s naprednim idejama koje su dosta zarana počele stizati u ovaj podravski kraj. Nikada se nije odrekao jednog i drugog, a to ga je dovelo među prve naše slikare naivce i u redove Komunističke partije, a i vijećnike AVNOJ-a. Danas je to, uglavnom, prošlost bez koje Mraz ipak ne može — bar u razgovorima koje često vodi u suton svježih pelješačkih večeri.

Priča brzo, temperamentno, kao da će mu vrijeme uteći. Takav je, kaže, i kad slika, a takav je bio i kad se aktivno bavio politikom. Nije se gotovo ništa izmijenio. Samo je sada mnogo više toga ostalo da se priča — podsjeća na vrijeme koje vrijedi zabilježiti. Za generacije koje su zajednički rasle i zajednički se borile, a i ove današnje.

Čujmo tu priču.

BUDAČOV

Kao dječčić volio sam igre, a što sam najviše posezao za olovkom i papirom, možda i nije bilo slučajno. Tada to još nitko nije mogao objasniti i naslutiti. Ali danas je očito da ima nešto u tome što smo počeli crtati, Generalić i ja, a kasnije i desetine drugih. Ovo hlebinsko podneblje nešto nosi u sebi što rađa slikare.

A i političare!

Pogledajmo malo bolje taj međuratni period. Hrvatska seljačka stranka imala je

brojne pristalice u Hlebinama. Bio je tu u ostalom i Franjo Gaži. Međutim, nisu svi gledali samo u ovu stranku, pogledi su bili upereni i šire, te se razmišljalo i drugačije. Jasno, ne tako glasno.

Iako sam na samom početku počeo crtati onu crnu stranu seljačkog života, idejno sam se opredijelio nešto kasnije. Tu je presudnu ulogu imao Jožica Gaži.

Bio je Hlebinčanin. Zvali su ga Buđakov. Radio je u Zagrebu kao trgovački putnik »Badela«, ali je često navraćao u Hlebine. Jednom smo otvoreno porazgovarali. Pričao mi je o političkoj situaciji u Evropi, stradanju španjolskog naroda, Oktobarskoj revoluciji, a i prilikama u zemlji.

Surađivao je i s drugima. Što je mene odabrao — mogu samo pretpostaviti. U prvom redu to je bilo zanimanje za pitanja o kojima je govorio, a i moje opredjeljenje za teme koje sam slikao.

Tako sam postao u neku ruku »organiziran« — zajedno s još nekolicinom istomišljenika koje je predvodio Ivan Šostarić. On je bio najčitaniji i ideološki najspremniji među nama. Često je prenosio što bi pročitao iz knjige i brošura koje je u Hlebine donosio Jožica Buđakov. Šostarića sam znao od prije, ali ova suradnja nas je još više zbližila i prijateljila. U Hlebinama još su s nama surađivali Franjo Bosanović, Jakob Benotić, Franjo Bardek i Đuro Kemić. Bili su to divni suradnici, odlučni i pouzdani. Prava je šteta što se posljednja trojica zbog ratnog vrtloga koji nas je ubrzo zahvatio, a i kasnijih događaja, nisu našli i u redovima Komunističke partije. A zaslužili su to!

»ZEMLJA«

U to vrijeme iza mene već su bile dvije samostalne izložbe, te jedan kolektivni nastup u okviru »Zemlje«. A bio je na pragu i zajednički nastup s Ivanom Generalićem u zagrebačkom »Urlichu«. Više nismo bili anō-

Franjo Mraz: Na položaju kod Tolmina, drvorez, 1956.

nimni. Čulo se o nama, a i pisalo. I to ne samo kao seljacima slikarima koji se prihvaćaju kista i boja kad napuste kose i motike, već se i ukazivalo na ono što slikamo. Prema nekima to je bilo buntovno. A i bilo je!

Još u osnovnoj školi zavolio sam crtanje. Znao bi se zanijeti slikanjem da bi potpuno zaboravio na sve ostalo. Crtkarao sam olovkom, jer na boje nisam mogao računati. Prve sam dobio tek u dvanaestoj godini i to od svog prijatelja Ivana Šoštarića, kojemu je bilo moguće da nastavi školovanje u Bjelovaru kao gimnazijalac. Crtanjem nisam mnogo obradovao roditelje, a niti je to tko posebno cijenio u selu. Međutim, ja sam nastavljao da slikam, te bi susjedima poklonio po koju sliku. Dao sam dvije uoči novogodišnje zabave seoskim vatrogascima za tom-

bolu. Na toj zabavi našao se i hlebinski student Krsto Hegedušić. On se odmah zainteresirao za dječaka koji je to nacrtao. I tako je počelo moje poznanstvo s Krstom.

Često smo razgovarali. Družio se i s Ivanom Generalićem koji je, također, crtkaao kao i ja. Ostali smo i dalje kod istih tema, kod onog što smo svakodnevno susretali — težačkog posla, seoskih dvorišta, sirotinje, žandara i teškog života s kojim je bio suočen podravski seljak. Nismo ništa izmišljali. To su vidjeli i drugi, ali nitko nije tako direktno iznosio. Kasnije nam se priključio Đelekovčanin Mirko Virius. Jedino je ranije kroz pisanu riječ progovorio Miškina, čija su djela već tada bila poznata i izvan Podravine.

Franjo Mráz: Prijevoz ranjenika, ulje, 1956.

Naš prvi javni nastup organizirao je Krsto zajedno s grupom »Zemlja«, gdje smo gostovali — Generalić i ja. Bilo je to pravo iznenađenje za salonske ljubitelje likovne umjetnosti i livrirane novinare. Zar tako nešto mogu stvarati neuki podravski seljaci, onako između posla? Neki su u našim slikama gledali tehniku crtanja, neki koloritet, a drugi pak poruku koja je dolazila s tih slika. Vidjelo se da socijalni motivi nisu slučajnost i da smišljano odabiremo teme koje prenosimo na platna i stakla.

Svoj prvi nastup čekao sam sve do 1935. godine. Tada sam izlagao u koprivničkom Vatrogasnom domu. Tu sam prodao i prvu svoju sliku. Iste godine izlagao sam samostalno i na zagrebačkom velesajmu — u ok-

viru ondašnje jesenske priredbe »Zagrebačkog zbora«.

Godinu dana kasnije dolazi do zajedničkog nastupa pred zagrebačkom publikom Hrvatskih seljaka slikara. U stvari, bila je to Generalićeva i moja izložba, a kao naš gost po prvi puta u javnost je izašao i Mirko Virius. Otvaranju izložbe u Salonu »Urlicha« prisustvovao je i sam dr. Maček. Ovaj naš nastup organizirao je Ivan Sabolić, seljak pisac iz Peteranca. On je u to vrijeme privodio kraju izdavanje Zbornika seljaka pisaca Hrvatske u koji je uključio i nas slikare s ilustracijom.

Nakon zagrebačke izložbe nama se priključuje i Ivan Čače, radnik iz Vodica. Prvi puta zajednički s njime izlažemo u Varaž-

Franjo Mrz: Prije večere, drvorez, 1956.

dinu, gdje smo bili gosti tamošnjih radnika. Prije te izložbe pozvali su nas iz glavnog rukovodstva Hrvatske seljačke strane i savjetovali da se manemo slikanja bijede i nei-maštine na hrvatskom selu. Jer, rekli su, nije sve u tome. Seljaci dobro žive te ih treba slikati u narodnim nošnjama, kako se vesele. Čače im je tada odgovorio da mi ne pripadamo političkom rukovodstvu, već narodu. A narod sve proživljava ono što mi slikamo.

Bio je to poziv na uzbunu. Klerikalna štampa, i ona vezana za HSS, okomile su se na nas govoreći da smo protiv boga i crkve, da naša izložba ne predstavlja nikakvi kulturni događaj.

Takva propaganda je učestala pred naše gostovanje u Varaždinu, te je postojala opasnost da nam slike i izložbu demoliraju. Da do toga ne bi došlo radnici »Tivara« su organizirali straže te čuvali naša platna i stakla. Izložba je ostala sačuvana, ali nitko od nas nije u Varaždinu prodao ni jedno djelo.

BEOGRAD

Više se natrag nije moglo. Radnici, studenti i obični ljudi su nas tražili. Bilo je samo pitanja dana kada ćemo zakoračiti dalje od Hrvatske. U to vrijeme u Srbiji je Miškina bio veoma popularan i čuli smo da se tamo sve češće govori i o nama slikarima. Do našeg gostovanja konačno je došlo 1938. godine. I to usprkos protivljenju rukovodstva HSS — koje je tada objavilo prekidanje svih kulturnih veza s Beogradom!

Za to je bio zaslužan Čače koji se od rane znan s braćom Juricom i Lolom, te njihovim ocem dr. Ribarom. A oni su pomogli organizaciju izložbe. U Francuskom klubu izlagali smo Generalić, Čače, Mirko i Ivan Virius, te ja. Bio je to za ono vrijeme prvorazredni događaj za kulturni Beograd. O nama se pisalo u štampi, govorilo na mnogim mjestima, a Čače je govorio i u emisiji Radio Avale. Držali smo i predavanja o našoj ulozi u podizanju kulture na selu i među radništvom.

Krenuli smo i dalje od Beograda — u Kragujevac, Čačak i Požarevac. Svuda iste scene — dobrodošlica radnika, studenata, obrtnika i napredne inteligencije. Studenti su nas prihvaćali u svoje sobice, a radnici u tijesne stanove. Da te pomoći nije bilo — ne bi se održali, jer nismo imali sredstava.

Iza gostovanja po Srbiji došla je još jedna izložba u Beogradu, a potom moj samostalan nastup 1940. godine u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu. Vremena za izložbe i slikanje bilo je sve manje. Ratni vihor se naglo približavao. Trebalo je mnogo toga pripremiti — kako je to Komunistička partija nalagala. U to vrijeme, neposredno pred sam rat, bio sam već u Partiji.

Iako sam često izbivao izvan Hlebina i odlazio po izložbama, nisam prestajao s radom na širenju ideja Partije. Moja suradnja prenijela se i na ljude van Hlebina. Čvrsto sam surađivao s pojedincima u Koprivnici. Najaktivniji je bio Tomo Gregurek, a isticali su se i drugi. Krojački obrtnik Đuka Imbrišak nije žalio vremena i novca da bi zbližio radnike i nas seljake. Često je organizirao zajedničke izlete, održavao sastanke i sam širio napredne ideje. Da ga nije prerano skrhalo bolest, zasigurno bi se i on našao s nama u zajedničkim redovima.

PARTIJA

U članstvo Komunističke partije primljen sam 1939. godine. Primili su me Čehajić i Bakić, u koprivničkom parku, zajedno s To-

mom Gregurekom. Iako se to radilo dosta skriveno, pojedinci su ipak znali da sam postao član Komunističke partije. Teško je to bilo i skriviti, jer sam se od ranije konfrontirao s rukovodstvom HSS-a i dobro se znalo što mislim. Zbog toga je bilo i za očekivati da mene neće ostaviti na miru kad jednom dođe vrijeme za to. A ono je došlo isuviše brzo — brže nego sam očekivao.

Bilo je to 7. srpnja 1941. godine. Zemlja je već bila okupirana, vojska razbijena. Jedina koja je brigovala za sudbinu naroda bila je Partija. Zbog toga nisam tih dana mirovao. Trebalo je po direktivi Partije prikupiti što više oružja, sanitetskog i drugog materijala neophodnog za vođenje obrambenog rata. Trebalo je ojačati i partijske organizacije koje su djelovale u Novigradu, Koprivnici, Plavšincu, Đelekovcu, Bregima, Peterancu i nekim drugim mjestima. Bilo je tu više od tridesetak članova od kojih sam neke sam primio u Partiju, a neke pak Gregurek.

Održali smo i osnivačku sjednicu Kotarskog komiteta KPH za Koprivnicu, mjeseca svibnja 1941. godine, u potoku između Borovljana i Bregi. Tu je za sekretara kotarskog komiteta izabran Tomo Gregurek, a ja za organizacionog.

Iz Bjelovara smo dobivali direktive što treba raditi, a organizirali smo i sami aktivnost ovisno od stanja na terenu. Tomo i ja putovali smo i na Konferenciju Okružnog komiteta KPH Bjelovar što je početkom lipnja 1941. godine održana na Kalniku. Stigli smo tamo kao izletnici, biciklima. Okupili smo se u ateljeu slikara Vilića. Potom smo u Planinarskom domu zajednički ručali. Bio je to konkretan dogovor oko organizacije i vođenja ustanka u ovm dijelu Hrvatske. Konferenciji je prisustvovao i dr. Pavle Gregorić, povjerenik CK KPH.

I u jeku takve aktivnosti mene »dignuše«. Došli su žandari iz Dmja. Nisu mi ništa konkretno govorili sve dok nismo stigli u stanicu. Tu su me suočili s jednim članom Partije iz Koprivnice koji je na saslušanju mnogo toga rekao žandarima, više nego što su i tražili od njega. Očito je dosta toga rekao i o meni, jer me dobro poznao iz dotadašnje suradnje. Ja sam sve pobijao. Čak sam tvrdio da ga i ne poznam. Žandari su vidjeli da ne mogu mnogo postići, te odlučili da me što prije provedu za Koprivnicu. Onako usput su mi rekli da ću završiti na Danići za koju se već tada znalo kao za mjesto na koje se brzo stiže, ali s kojeg se sporo ili nikako ne odlazi.

Franjo Mraz: Na zgarištu rodne kuće, drvorez, 1956.

BIJEG

Sreća je što smo za Koprivnicu krenuli vlakom. Imao sam dosta vremena za razmišljanje. Čvrsto sam odlučio da prije Koprivnice pobjegnem iz vlaka. To je bilo lako zamisliti, ali teško i ostvariti. Međutim, nije mi preostalo drugo nego da pokušam.

Ustao sam s klupe i pokazao žandarima da idem do zahoda. Kad je moj pratilac vidio da produžujem prema vratima i skačem iz vlaka, pokušao me zgrabiti za kaput. Bilo je isuviše kasno da bilo što učini. Bacio sam se niz nasip i zaustavio u grmlju. Nekako istovremeno žandari su zaustavili vlak. Netko je pripucao, ali nisam čekao da me sustignu. Iskoristio sam obližnje kukuruze, te potrčao u pravcu Peteranca.

Stigao sam do sela sav mokat od rose. Idem tetki, govorio sam prolaznicima i produžio kroz selo u pravcu Hlebina. Očekivao sam da će me žandari i ustaše tražiti po selima i vinogradima na Bilo-gori. Tako je i bilo!

Dok su me tražili po Bregima, Glogovcu, Borovljanima i okolnim mjestima, ja sam već bio u Bardekovom štaglju u Hlebinama. Tu su me naoružali i jednom puškom. Bardek me je redovno hranio, a pored njega za mene su još znali Bosanović i Šoštarić. Oni su me i redovno obavještavali što se zbiva vani — o akcijama koje su poduzimali ustaše i žandari, a i o vijestima koje su dolazile preko veza iz Okružnog komiteta KPH Bjelovara. Žandari su se stalno muvali po Hlebinama, ali me ipak nisu našli.

Bosanović je pričao da ustaše i dalje sa Šoderice odvoze šljunak za izgradnju bunkera. Dogovorili smo se da nešto poduzmemo kako bi ih ometali u tome. To je i ovaj put trebao obaviti Bosanović, koji je kao bravar radio na Šoderici, te nije bilo sumnjivo da se zatekne kraj vagona i bagera. Već ranije je sipao pijesak u ležaje kotača, te je tako stradalo nekoliko vagona natovarenih šljunkom koji su stali na otvorenoj pruzi. Sada je zapalio bager za iskopavanje šljunka iz Šoderice. Time je prestao raditi ovaj značajan objekt za ustaše.

Pripremali smo po nalogu Okružnog komiteta KPH Bjelovar i akcije u logoru. Trebalo je organizirati bijeg Milana Bakića-Baje i još dva druga iz Danice. Bio sam tada još na slobodi, te sam uspio ubaciti u logor ustašu Marijana Mađarića iz Hlebina, na kojeg smo mogli računati da će nam pomoći. Kao stražar na Danici on je bio od velike koristi. Veza, koju smo uspostavili s Bakićem i ostalim zatvorenicima, išla je preko njega.

Organizirao mi je i sastanak s Bakićem. Međutim, oni su oklijevali, čekali povoljniji trenutak. Tako nismo uspjeli organizirati ovaj bijeg s Danice.

AKCIJE

Vrijeme za mirovanje, međutim, nije bilo. Trebalo se pripremiti za ustanak, a to je zahtijevalo daljnje prikupljanje oružja, lijekova i mnogo čeka drugog. Razgovarao sam i s Franjom Gažijem da nam u tome pomogne HSS. Ali nije išlo.

Na našem području u to se vrijeme nalazio i Kasim Čehajić-Turčin, sekretar Okružnog komiteta KPH Bjelovar. Ovdje je često boravio i dr. Pavle Gregorić, povjerenik

CK KPH za ovaj dio Hrvatske. Održali su stalne kontakte s članovima našeg Kotarskog komiteta, te ostalim članovima Partije. Ponajčešće su bili u Novigradu, Plavšincu, Javorovcu, Vlislavu i Borovljanima gdje se Čehajić i najviše zadržavao.

Jednog dana Šoštarić mi je u mom skrovištu rekao da Čehajić predlaže rušenje pruge između Vlislava i Novigrada. On je inače bio za takve akcije — munjevite. Prenio sam svoje mišljenje da to nije u redu, jer je isuviše opasno za srpsko stanovništvo u tom kraju, koje je ionako bilo izloženo zlostavljanjima ustaša. Poručio sam, ako se već ide na dizanje pruge, neka to onda bude u okolici Đurđevca.

Ustaše ponovo nisu mirovale, a i njihovi domaći suradnici. Tražili su me na sve strane, a budno se pazilo i na sve koji su do tada bili u konfrontaciji s njima ili, pak, s Hrvatskom seljačkom strankom i Frankovcima. Govorio sam Šoštariću da i sam prijeđe u ilegalu, jer je već jednom bio uhapšen i otpremljen na Danicu, ubrzo iza mog hapšenja. Srećom, njegovi su ga tada uspjeli uz potplaćivanje izvući iz zatvora. U logore su otpremili i moju porodicu. Smatrao sam ti računa o svakom članu Partije, jer su nam njihovi životi bili i te kako dragocjeni.

da je stanje veoma ozbiljno i da treba voditi. Isto sam ponovio i na razgovoru u Plavšincu u studenome 1941. godine. Na okupu su bili članovi Partije iz svih okolnih mjesta, nekoliko simpatizera, Čehajić i Gregorić. Vođena je rasprava oko organiziranja oružanog napada na novigradsku općinu. Istakao sam ono što sam već rekao Šoštariću — valja čuvati ljude. A to znači ako se ide u akciju treba odmah organizirati za sve koji će sudjelovati, odlazak u ilegalu u kojoj sam do tada već bio peti mjesec. Čehajić i ostali vjerovali su da se uz dobru pripremu ništa ne može dogoditi. A to znači da akcije treba izvoditi preko noći, a danju da ljudi obavljaju redovne poslove na njivama i kod kuće — kao da se ništa nije dogodilo.

BREGI

Na tom sastanku Gregorić mi je dao zadatak da sa članstvom prorađujem Okružnicu broj tri CK KPH i to po sedam dana u svakoj ćeliji. Kada završim taj posao dobit ću novi. Tako je dogovoreno.

I ja sam se uputio u Brege gdje su u ćeliji djelovala braća Petričević i Sinjeri. Sklonio sam se u štagalj Dragana Petričevića. Iskopao sam u sijenu bunker, gdje me je zaista teško bilo naći. To me je i spasilo novog hapšenja.

Franjo Mraz snimljen u Orebiću 1979. godine

Koji dan kasnije žandari su iznenada pretražili štagalj. Boli su sijeno bajunetama, ali bez rezultata. Međutim, od prorade materijala nije bilo ništa. Morao sam bježati. Ostao sam još tri dana u skrovištu bez ikakvih kontakata i bez hrane. Tek četvrtu noć sam se iskrao i vratio u Hlebine. Ovaj put sam otišao u štagalj ženinih roditelja. Tu sam doznao i za ishod novigradskog napada, te tragedije koja je zadesila cijeli partijski pokret u našem kraju. Izgubili smo najodanije i najspremnije borce koji su završili živote na bjelovarskom Vojnoviću. Stigla je vijest i iz Stare Gradiške gdje mi je majka stradala u logoru.

Naši redovi su bili prorijeđeni. Ostao je mali broj članova Partije s kojima sam mogao surađivati. Trebalo je uspostavljati nove veze. Bilo je i teško raditi, jer su patrolne žandara i ustaša bile još učestalije. Ipak sam odlazio iz Hlebina. Najčešće u Miklinovac

gdje je kuća Tomine Gažije bila stjecište svih napredno orijentiranih HSS-ovaca i komunisti. Navraćao sam i do Tome Gregureka. K njemu sam dolazio i prije hapšenja. Tu sam se jednom sastao i s Gregorićem. Razgovarali smo tada o akciji spašavanja drugova s Danice.

ČUK

Najteže je bilo kad je zapao snijeg. Ne samo što je zahladilo u skrovištu, već se više nisam mogao slobodno kretati napolju. Ostajali su tragovi u snijegu, a to je bilo opasno. Nije mi preostalo drugo nego da ostanem u skrovištu iz kojega sam tek ponekad izlazio. Kako je vrijeme prolazilo vidio sam da neće biti lako.

Sve sam češće razmišljao o odlasku u šumu. Pokušavao sam to i ranije. Jednom mi je Franjo Pandurić-Stric iz Đelekovca javio da dođem na vezu u šumu kraj Danice. I to danju, bez oružja. Odatle bi išao na Kalnik. Bilo je to preriskantno, jer su me mnogi dobro poznavali. Zbog toga sam čak i posumnjao u uspješnost ove veze. Moj odlazak iz Hlebina pripremao je i Jožica Buđakov. Trebao sam se prebaciti kamionom, ali je i to propalo.

Došlo je tako proljeće 1942. I dalje sam se najviše zadržavao u Hlebinama. Ali je očito bilo da ću morati napustiti svoje dotadašnje skrovište. Odlučio sam da izađem iz njega. Čuo sam da se je na naše područje vratio Ivan Horvatić-Čuk iz Novigrada koji je do tada bio na Kalniku.

Sastali smo se na Talajićevom konaku i ostali zajedno. Najviše smo se zadržavali po klijetima iznad Novigrada, gdje su nam iz okolnih sela donosili hranu. Jednom smo navratili i kod miholjanskog svećenika. Našli smo ga gdje sluša savezničke vijesti. Zadržali smo se duže vrijeme u razgovoru, jer je dosta realno gledao na razvoj događaja. Dao nam je hrane za petnaestak dana.

Pokušavali smo da se prebacimo u jedinicu. Čuk je uspostavljao veze, ali nikako da uspijemo. Jednom su iznad Plavšince bili borci slavonskih jedinica. Kad smo stigli — oni su već napustili taj teren.

Konačno je u kasnu jesen stigla poruka s Papuka da se priključim Trećoj operativnoj zoni. Po mene je došao Ante Dobrila-Pepo. Oprostio sam se od Čuka, koji je i dalje ostao u Novigradu, gdje je kasnije i poginuo.

AVNOJ

Već od prvog dana bilo mi je jasno da od mog ratovanja s puškom neće biti ništa. Odmah mi je rečeno da ću raditi kao politički radnik i to više u pozadini. Bila je to agitacija, formiranje organa vlasti, mobilizacija i organiziranje kulturnog života. Išao sam po zadacima gdje je trebalo — od Papuka, preko Bilo-gore do Zagorja.

Tada su došle i nove dužnosti. Ušao sam u inicijativni odbor ZAVNOH-a, a potom sam izabran i za člana. Na drugom zasjedanju AVNOJ-a biran sam za vijećnika. Tako sam sudjelovao i u radu tog povijesnog skupa u Jajcu.

Ponovo sam počeo razmišljati o slikanju. Svaki slobodni trenutak koristio sam za skiciranje. Pomalo je to postajalo sastavni dio mog svakodnevnog posla. Tada sam okupio studente slikarstva i sve one koji su znali

slikati. Išli smo među borce na položaje, zalazili kod ranjenika i u zbjegove. Tako su nastajale potresne scene od kojih su neke kasnije prošle i evropskim likovnim Galerijama.

Ono što smo slikali izlagali smo za borce i mještane gradova kroz koje smo prolazili. Prvo smo izlagali u Otočcu. Pored toga su brojni crteži objavljeni i po partizanskim novinama. Bila je to propagandna djelatnost, a time sam se bavio sve do kraja rata. Jasno, ostale su i političke aktivnosti. Među njima i sazivanje Kongresa javnih i kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom, a i stalan rad u ZAVNOH-u i AVNOJ-u.

Redale su se i izložbe. Nakon Otočca izlagali smo u Somboru, u Osijeku, Virovitici, Belom Manastiru, te po Sloveniji. Od tih slika neke su odmah po završetku rata stigle i do Pariza. Moj »Ranjenik« plijenio je pažnju posjetilaca i kritike koja je kroz nju i ostale slike doživjela četverogodišnje stradanje jugoslavenskog naroda.

POVRATAK

Po oslobođenju zemlje prešao sam na rad u ministarstvo kulture Hrvatske. Trebalo je mnogo toga učiniti da bi se iznova organizirao život. Formirati organizacije koje će se baviti kulturnim djetnostima. Međutim, nisam bio rođen za kancelarijski posao. Želio sam da što prije dođem na svoje — do kista i boje.

A što sam tada mogao drugo da slikam nego teme iz narodnooslobodilačke borbe. Rađale su se ideje koje sam do tada nosio u sebi ili ih, pak, u skicama donio s fronte. Tada sam posegnuo i za duborezom. Izradio sam ih dvadesetak, sve s temama iz rata.

Bio je to rad za mene, jer se u to vrijeme malo prodavalo. No, ustrajao sam, iako često nije bilo lako. Radio sam i ono što tada nisam želio. Ali, morao sam.

Kasnije sam se vratio na stare teme — selo, ono podravsko. S njime sam izašao i van granica zemlje, zakoračio u gotovo sve evropske metropole. No, ni tu nije išlo lako. Pojedinci su me proglašavali akademskim slikarom, drugi su pak premalo čuli o meni. Trebalo je pričekati da i kritika valorizira moje stvaralaštvo. Konačno je došao i taj dan. Od tada su se otvorila vrata svih galerija i kolekcionara.

Ona su i danas otvorena širom. Više nije moja stvar da tražim gdje ću izlagati, već to drugi traže od mene. A može li biti veće priznanje za umjetnika od saznanja da je u svakoj sredini dobro došao gost!

* * *

Danas je Franjo Mraz umirovljenik, član Udruženja likovnih umjetnika Srbije i priznati umjetnik. Na pragu sedme decenije života, u vrijeme kad se više misli na odmor nego na posao. Međutim, za slikara kakav je Mraz odmora nema. Jer tu su ideje, još uvijek neiscrpljene, potom razgovori o navi, toj velikoj ljubavi. A tu nema kraja.

Nisu to samo slike. To je i dio neproživljene mladosti, mnogo čega uskraćene. Bilo je tada takvo vrijeme i drugačije se nije moglo živjeti. Odmahuje rukom umjetnik. Kao da je sve u tome rečeno.

Nemirnog je duha. Često razapet između Podravine, Beograda i Orebića. Takav je bio i cijeli svoj život — dinamičan, pun obrata i nepredviđenih događaja. Kroz svih četrdeset godina partijskog i revolucionarnog rada.

A to su četiri pune decenije crvene niti Franje Mraza!